

ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ — ΔΡΑΜΑ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ

Όταν ὁ W. Schadewaldt, πρὶν εἴκοσι χρόνια, δημοσίευσε μιὰ μελέτη μὲ τίτλο: «Ὁ Οἰδίπους Τύραννος τοῦ Σοφοκλῆ σὲ νέα ἐρμηνεία»¹, ἀπέβλεπε στὸ νὰ ἀπορρίψει τὶς παλαιότερες ἀντιλήψεις γιὰ τὸν «Οἰδίποδα Τύραννο» σὰν ἓνα δράμα τῆς μοίρας δηλαδή, σὰν δράμα χαρακτήρων, σὰν ἠθικολογικὴ τραγωδία ἢ σὰν μιὰ τραγωδία ποὺ σκόπευε ν' ἀνεβάσει τὴ φήμη τῶν θεῶν· ἐχαρακτήριζε, λοιπόν, τὸ δράμα τοῦ Σοφοκλῆ σὰν δράμα ἀποκάλυψης, στὸ ὁποῖο ἡ ἀποκαλυπτικὴ δράση, ποὺ προωθείται κατὰ ἀδυσώπητο τρόπο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιᾶ ποὺ ἀναζητεῖ, ὁδηγεῖ τὸν Οἰδίποδα στὸ νὰ μάθει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καὶ συγχρόνως ὁδηγεῖ στὴν αὐτοκαταστροφή του, περίπτωση, ὅπου στὸ τέλος ὁ καταστραφείς στέκει μπροστὰ στὴν ἀλήθεια σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ δικό του.

Ἄν καὶ τὰ ἐπόμενα χρόνια οἱ τάσεις στὴ φιλολογικὴ ἐρευνα², καθὼς ἐπίσης καὶ στὴν πρακτικὴ θεατρικὴ δουλειά³ ἦταν ἐν μέρει πάλι διαφορετικὲς ἀπ' ὅ,τι θὰ ἤθελε ὁ Schadewaldt, ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἀμφισβητηθεῖ στὰ σοβαρὰ ἢ ὀρθότητα τῆς γραμμῆς ποὺ ἐκεῖνος ἀκολουθεῖ. Καὶ πράγματι, εἶναι δυνατό νὰ κατανοήσουμε βαθύτερα τὸ δράμα ἂν προβάσουμε

---

1. Schweizer Monatshefte 36, 1956, 21 κ. ἑ., ἔπειτα στὸ: *Hellas und Hesperien*, 2η ἑκδ. Zürich 1970, 466.

2. Ἡ νεώτερη βιβλιογραφία γιὰ τὸν «Οἰδίποδα Τύραννο» στὸν A. Lesky, *Die tragische Dichtung der Hellenen*, 3 ἑκδ. Göttingen 1972, 217 κ. ἑ. Τελευταία ἀνασκόπηση τῆς ἐρευνας ἀπὸ τὸν H. Strohn, *Anzeiger f. d. Altertumswiss.* 24, 1971, 129 κ. ἑ. (δημοσιεύτηκε τὸ 1974), ὁ ὁποῖος σωστὰ τοποθετεῖ τὸ βιβλίο τοῦ A. Cameron, *The Identity of Oedipus the King*, London 1968 "zu den substanzreichsten neuen Beiträgen".

3. Συστηματικὴ ἐπισκόπηση τῶν σημαντικῶν νεώτερων παραστάσεων τοῦ «Οἰδίποδος» στὸν N. Zink, *Sophokles, König Ödipus*, Frankfurt 1972, 85 κ. ἑ.

μίαν άποψη παραστατικώτερα, άπ' ό,τι μέχρι τώρα και έννοοϋμε εκείνη τήν άποψη τής θεωρίας του δράματος, που βασίστηκε κυρίως πάνω στον «Οιδίποδα Τύραννο», όπου σε στενή σχέση άλληλεξάρτησης θεωρία, παλαιότερης και νεώτερης έποχής, και δράμα μποροϋν να διασαφηνίζονται άμοιβαία.

Ή θεωρία του δράματος του Άριστοτέλη, που καλύπτει τό μεγαλύτερο μέρος τής «Ποιητικής» του, περιλαμβάνει μιá περιγραφική και μιá κανονιστική γραμμή. Άρχικά ό Άριστοτέλης περιγράφει τή γένεση τής τραγωδίας, τá μέρη της, τή μορφή που πήρε ή εξέλιξή της και τό είδος επίδρασης που άσκησε. Κοντά στην περιγραφή τών πορισμάτων του δίνει ό Άριστοτέλης τούς κανόνες —πολλαπλά και στενώτατα συνδεδεμένους με τήν περιγραφή. Δεν περιγράφει μόνο, μά και άξιολογει μοντέλα πλοκής, μορφές έπεξεργασίας τής τραγωδίας και τύπους μεμονωμένων στοιχείων της. Άπό δώ προκύπτουν αίτήματα, που οί κανόνες τους, φυσικά, εξάγονται έλεύθερα από τήν ίδια τήν πραγματικότητα τής έλληνικής τραγωδίας και όχι από τά θεωρητικά άξιώματα.

Κατά τόν Άριστοτέλη άνήκουν σε κάθε τραγωδία, τό άξιωμα του πρωταρχικού ρόλου τής δράσης στο σύνολό της, ή δυνατότητα του θεατή να παρακολουθεί «τά δρώμενα», και ή λογική συνέπεια και ή ύποβλητική προφάνεια του παιζόμενου έργου. Ώς «καλλίστη τραγωδία» όμως χαρακτηρίζεται εκείνη που ίκανοποιεί τά πιό κάτω αίτήματα (c 13):

1. Ή δράση πρέπει να συγκεντρώνεται γύρω σ' ένα πρόσωπο.
2. Ή δράση πρέπει να έχει πλοκή, που θα πεί, πρέπει να διαθέτει «περιπέτεια και άναγνώριση».
3. Ή καμπή στην εξέλιξη τής δράσης πρέπει να χαρακτηρίζεται από τήν αίφνidia μεταβολή τής τύχης ενός μέσου ήρωα (δηλαδή ενός ήθικá δμοιού μας) από τήν ευτυχία στη δυστυχία εξ αίτίας τής άμαρτίας.
4. Μέσα σ' αύτή τήν εξέλιξη πρέπει να έπακολουθοϋν περιπέτεια (δηλαδή αίφνidia μεταβολή τής δράσης στο αντίθετό της) και άναγνώριση (δηλαδή ξαφνική μετάπτωση από τήν άγνοια στη γνώση, όχι με τήν κοινή έννοια του όρου «άναγνώριση»).

Είναι προφανές ότι ό Οιδίπους Τύραννος του Σοφοκλή ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό σ' αυτά τά αίτήματα και τό ότι γίνεται για τήν τραγωδία αύτή έννια φορές μνεία στην «Ποιητική» βεβαιώνει πώς ό Άριστοτέλης έκαμε τούς κανόνες τών αίτημάτων τής τραγωδίας έχοντας ύπ' όψη του προπάντων αυτό τό δράμα. Λαμβάνοντας ύπ' όψη τό γεγονός ότι οί πιό πολλές έλληνικές τραγωδίες δε σώθηκαν, δύσκολα μποροϋμε να εξακριβώσουμε πάνω σε ποιές τραγωδίες θα μποροϋσαν να έχουν έφαρμογή τά άριστοτελικά αίτήματα. Και όμως μιá άνάλυση τών δραμάτων που σώ-

θηκαν κάτω απ' αυτό το πρίσμα! μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀντιληφθοῦμε, πῶς μόνο στὸν Οιδίποδα Τύραννο τοῦ Σοφοκλῆ ὑπάρχει μιὰ ἀντιστοιχία. Γιατὶ ἡ τραγωδία τοῦ Αἰσχύλου, ποὺ χρησιμοποιεῖται κυρίως στὰ σοφιστικὰ πρότυπα τῆς ποιητικῆς, ἀλλὰ ἐπίσης γενικὰ καὶ στὸν Πλάτωνα σὰν παράδειγμα (ὑπόδειγμα) γιὰ τὴν τραγωδία, πρέπει νὰ λογαριάζεται, πῶς ἀντιστοιχεῖ, στὴν «Ποιητικὴ» τοῦ Ἀριστοτέλη, πρὸς τὸ μοντέλο ἐντελέχειας ποὺ ἀποτελεῖ ἐκεῖ τὴ βάση κατὰ τὸ πρῶμο στάδιο τοῦ εἴδους τῆς τραγωδίας ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε ἀναπτυχθεῖ πλήρως, ἐνῶ στὸν Εὐριπίδη παρουσιάζεται κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλη ἡ ἔλλειψη τῆς ὀρθῆς οἰκονομίας στὴ σύλληψη τῆς τραγωδίας (Ποιητικὴ, 13). Στὶς σωζόμενες τραγωδίες τοῦ Σοφοκλῆ ὅμως δὲν παρουσιάζουν τὰ δράματα ποὺ γράφτηκαν μετὰ τὸν «Οιδίποδα Τύραννο» (Ἡλέκτρα, Φιλοκτήτης, Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ) μετάπτωση ἀπὸ τὴν εὐτυχία στὴν δυστυχία, ἐνῶ οἱ παλαιότερες τραγωδίες τοῦ Σοφοκλῆ (Αἴας, Ἀντιγόνη, Τραχίνιες) δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ αἶτημα, πῶς ἡ δράση πρέπει νὰ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν κεντρικὸ ἥρωα τοῦ δράματος. Ὁ «Αἴας» καὶ ἡ «Ἀντιγόνη» δὲν παρουσιάζουν καμιὰ σύμπτωση ἀναγνώρισης καὶ περιπέτειας καὶ ἡ μοῖρα τῆς Ἀντιγόνης δὲν ἔχει σχέση μὲ κάποια «ἀμαρτία». Ὁ Ἀριστοτέλης, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, προβάλλοντας γενικὰ σὰν κανόνα γιὰ τὴν τραγωδία μονάχα τὸν Οιδίποδα Τύραννο ἀπὸ τὴ σκοπιὰ του καὶ γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα ἑβδομήντα πέντε ἐτῶν περίπου, μὲ μιὰ σύλληψη ἀνεπανάληπτη καὶ πρωτότυπη, ἐπιδρᾷ ἀποφασιστικὰ διαμορφώνοντας τὴν ἔννοια τοῦ «κλασσικοῦ», ὅπως ἄλλωστε καὶ μεῖς, ποὺ ἀκολουθώντας τὴν παράδοση ποὺ προσανατολίζεται πρὸς τὴν ἄποψη τοῦ Ἀριστοτέλη, τείνουμε νὰ δοῦμε τὴν ἀκμὴ τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς τραγωδίας ἀκριβῶς στὸν Οιδίποδα Τύραννο τοῦ Σοφοκλῆ². Τὶ νὰ σημαίνει ἄραγε γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ εἰδικὰ γιὰ τὸν «Οιδίποδα Τύραννο» αὐτὴ ἡ ἀντίληψη; Γιατὶ πρὸς αὐτὴν τὴν τραγωδία προσανατολίστηκε ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὄχι παραδείγματος χάρι πρὸς τὴν «Ἀντιγόνη» —ὅπως ἔκανε ἀργότερα ὁ Hegel στὴν «Αἰσθητικὴ» του— ἢ πρὸς μιὰ ὁποιαδήποτε ἄλλη τραγωδία ἢ ὁμάδα ἀπὸ τραγωδίες;

Δὲν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα. Ἐδῶ θὰ γίνῃ μιὰ ἀπόπειρα νὰ δοθεῖ μιὰ τέτοια ἀπάντηση. Τρία θὰ εἶναι τὰ βήματα τῆς προσπάθειας αὐτῆς: «δράση», «μύθος», «διαρθρωτικὸ σχῆμα».

1. Ὁ μαθητὴς μου W. Söffing προετοιμάζει μιὰ τέτοια ἀνάλυση στὴ διδακτορικὴ του διατριβή. Οἱ ἐργασίες τῶν F. L. Lucas, *Tragedy in relation to Aristotele's Poetics*, New York 1928 (6η ἐκδ. London 1949) καὶ J. Jones, *On Aristotle and Tragedy*, London 1962 δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἱκανοποιητικῆς.

2. Αὐτὸ γίνεται κατὰ τρόπο ὑποδειγματικὸ στὴν ἀξεπέραστη ἀκόμη ἀνάλυση τῶν δραμάτων ἀπὸ τὸν K. Reinhardt, *Sophokles*, 4η ἐκδ. Frankfurt 1947.

Ἄν τὸ ἀξίωμα τῆς δράσης συμπεριλαμβάνεται στὰ θεμελιώδη αἰτήματα τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν τραγωδία, τότε ὁ «Οιδίπους Τύραννος», σὰν ὑποδειγματικὴ τραγωδία, στὴν προφανῆ ἱκανοποίηση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος, πρέπει ἐπίσης νὰ μᾶς δώσει τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιληφθοῦμε τί ἐννοεῖ ὁ Ἀριστοτέλης μὲ τὸν ὄρο δράση (πρᾶξις στὸν Ἀρ.). Στὸν Οιδίποδα Τύραννο, λοιπόν, ὑπάρχει πράγματι λίγη δράση, πάντως ὄχι μὲ τὴν ἐννοια τῆς κορυφωμένης καὶ καθοριστικῆς πράξης, πού, ὅπως λέει σχεδὸν δικαιολογούμενος ὁ Ἀριστοτέλης, βρίσκεται ἐκτὸς τοῦ δράματος. Δράση εἶναι φανερὰ κάθε τι πού κάνουν, κατὰ τὴ διάρκεια πού ξετυλίγεται τὸ ὄλο ἔργο, οἱ δρῶντες (πράττοντες στὸν Ἀρ.) —μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι συνδεδεμένη ἡ δράση— δηλαδὴ ἄνθρωποι ἐν δράσει. Γιὰ νὰ πλησιάσουμε περισσότερο τὸ χαρακτηρισμὸ μιᾶς τέτοιας ἐννοιας δράσης, βοηθάει ὁ ὄχι καὶ τόσο γνώριμος στὸν Ἀριστοτέλη ὄρος τῆς «λεκτικῆς» δράσης¹, πού τελευταῖα τιμήθηκε ιδιαίτερα ἀπὸ τὴ μοντέρνα λογοτεχνία καὶ πού θὰ μπορούσε μὲ ἀνεση νὰ χρησιμοποιηθεῖ τόσο στὴ σύλληψη τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅσο καὶ στὸ ἴδιο τὸ δράμα. «Λεκτικὲς δράσεις» εἶναι καταστάσεις πραγμάτων καὶ σχέσεις, πού ἡ μεταβολὴ τοὺς μπορεῖ νὰ προκαλέσει τὴ «λεκτικὴ» δράση μέσα στὸ δράμα. Στὸ δράμα μποροῦν «οἱ λεκτικὲς δράσεις» νὰ εἶναι τὰ συστατικὰ τῆς δράσης. Σὲ «λεκτικὲς» δράσεις ξεδιπλώνεται μέσα στὸ δράμα ἡ σύλληψη τῆς δράσης (διάνοια), πού μαζί μὲ τὸ χαρακτήρα (ἦθος) τοῦ δρῶντος προσώπου, θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς οἱ δύο αἰτίες δράσης. (Ποιητικὴ, γ. 6, 1450 α 1). Τυπικὲς «λεκτικὲς δράσεις» εἶναι λόγου χάρι χαιρετισμοί, κατάρες, δικαιολογίες, σὲ κοινωνικὰ καθορισμένες καταστάσεις. Οἱ «λεκτικὲς δράσεις» τοῦ Οιδίποδα εἶναι στὴν οὐσία:

1. Ἐρωτήσεις —καὶ σὲ ἀνταπόκριση αὐτῶν ἀπαντήσεις τῶν ἄλλων προσώπων.
2. Δημόσιες καταγγελίες —καὶ σὲ ἀνταπόκριση αὐτῶν ὑπεράσπιση αὐτοῦ πού καταγγέλλεται (Κρέων, Τειρεσίας).
3. Ἀπειλές, κρίσεις, γνώμες καὶ τελικά, μετὰ τὴ συναίσθηση τῆς κατάστασης τῶν πραγμάτων, φανέρωμα τοῦ πάθους².

Βασικὰ σὲ τέτοιου εἴδους «λεκτικὲς δράσεις» συνίσταται ἡ δράση τοῦ βασιλιᾶ Οιδίποδα, πού ἡ λειτουργία της εἶναι νὰ φέρει στὸ φῶς παλαιό-

1. Ἀναφέρομαι ἐδῶ λιγώτερο στὴν ἐκτεταμένη γλωσσολογικὴ θεωρία περὶ "speechacts" (πβ. J. R. Searle, *Speech Acts*, Cambridge 1969) ἀπὸ ὅσο κυρίως στὴν εἰδικὴ χρῆση τῆς ἐννοιας αὐτῆς στὴν περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης τῆς λογοτεχνίας, πού ξεκινάει ἀπὸ γενικὲς θεωρίες τῆς δράσεως. Πβ. K. H. Stierle, *Text als Handlung*, München 1975 καὶ τὴ συζήτηση στὸ Bochum: *Dramentheorie-Handlungstheorie*, στὸ περιοδικὸ "Poetica" 8, 1976.

2. Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφο K. H. Stierle (Bochum) γιὰ παροτρύνσεις, νὰ ἀντιμετωπίσω τὸν «Οιδίποδα» μὲ τίς κατηγορίες τῆς «λεκτικῆς δράσης».

τερα συμβάντα. Ἐδῶ ἡ δράση τοῦ Οἰδίποδα καθορίζεται ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς γνώσης ἢ τῆς ἀγνοίας τῶν προϋποθέσεων δράσης του. Ἐπειδὴ τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου ἔχουν κάθε φορά διαφορετικὲς πληροφορίες γιὰ ὅσα συνέβησαν στὸ παρελθόν, μὲ τὸ συνδυασμὸ τους πλαταίνει ἢ πληροφόρηση γιὰ τὶς δυνατότητες δράσης, πράγμα ποὺ στὴ συνέχεια ὀδηγεῖ στὴν τροποποίηση τῶν διαφόρων δράσεων. Ἡ σειρά δράσης χτίζεται βασικὰ ἔτσι ποὺ νὰ ἀκολουθεῖ τὸ ξεσκέπασμα τῆς προῖστορίας μὲ διαδοχικὴ σειρά χρονολογικὰ παλίνδρομη. Ἐκεῖ πίσω κρύβεται τὸ ἀθέατο συμβάν, ποὺ ἀδραξε ὁ ποιητὴς στὰ χέρια του καὶ τὸ κατευθύνει ἔτσι, ὥστε νὰ ὑπάρχουν δύο τρόποι δράσης ἀταύτιστοι μεταξύ τους, ποὺ διασταυρῶνεται στὴν περιπέτεια¹. Τὸ ἀθέατο συμβάν ὁμοίως μεταφέρεται στὸ ἐπίπεδο τῆς θεατῆς δράσης μὲ ὑπαινιγμοὺς καὶ εἰρωνευτικὲς φράσεις, πράγματα ποὺ μποροῦν νὰ κάνουν ὅλα τὰ πρόσωπα, καθὼς καὶ ὁ Οἰδίπους, —μὰ προπάντων ὁ Τειρεσίας καὶ σὲ γενικὴ μορφή ὁ χορὸς. Ἡ μεταφορὰ αὐτὴ γίνεται κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε ὁ θεατὴς νὰ μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τοὺς ὑπαινιγμοὺς, ποὺ σὰν τέτοιοι εἶναι ἀκατανόητοι καὶ νὰ τοὺς κατατάξει μὲ τὴ βοήθεια τῆς «πρὸ-γνώσης»² τοῦ μύθου —πρὸ παντὸς στὴν αἰσχύλεια μορφή. Οἱ ἐπιμέρους «λεκτικὲς δράσεις» κατατάσσονται κατὰ τέτοιον τρόπο γιὰ τὸ θεατὴ, ὥστε ὁ συνδυασμὸς καὶ τῶν δύο ἐπιπέδων δράσης νὰ δημιουργεῖ μιὰ ἐνιαία δράση.

Σύμφωνα μὲ τὶς κατηγορίες τοῦ Ἀριστοτέλη, τότε μόνον ἐκτελεῖται στὸ δράμα δράση μέσα σὲ πλαίσια μὲ λογικὴ χτισμένα, ὅταν «δράσεις» ὀδηγοῦν σὲ ἀποτυχία ἢ εὐτυχία³. Ἐδῶ ὑπάρχει ἡ σχέση πρὸς τὴν ἠθικὴ, δηλαδὴ πρὸς τὴ γενικὴ θεωρία δράσης τοῦ Ἀριστοτέλη, μιὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης θεμελίωσε τὴν ἠθικὴ κατευθείαν σὰν κλάδο τῆς «πρακτικῆς φιλοσοφίας»⁴. Τὴ στιγμή ποὺ ἡ ἠθικὴ ἔχει σὰν ἀντικείμενο τὴν κανονικὴ λειτουργία τοῦ κόσμου τῆς δράσης, ἡ τραγωδία δείχνει τὴ διακινδύνευσή της, προβλημένη βέβαια στὸ χῶρο τοῦ μύθου. Παρ' ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐπέβαλε τὸ ἀξίωμα τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ἀντικειμένων κατὰ τὴ μελέτη τους, ὁμοίως ὑπάρχει ἕνας ἐσωτερικὸς δεσμὸς ἀνάμεσα στὴν ἀρχικὴ θεωρία περὶ τῆς δράσεως καὶ στὰ πρότυπα δράσεως ποὺ ἐπακολουθοῦν, βασισμένα στὴ μίμηση, καὶ στὴ διαδοχικὴ σειρά τῶν φάσεων τῆς δράσης, ὅπως

1. Πβ. R. Sauer, Charakter und tragische Schuld (Archiv f. Gesch. 1, Phil. 46, 1964, 17 κ. ἑ., ἰδιαίτερα 22 κ. ἑ.

2. Κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ H. G. Gadamer, Wahrheit und Methode, 3η ἑκδ. Tübingen 1972, 250 κ. ἑ.

3. Πβ. Ἀριστοτ., Ποιητ. 6, 1450a 17-20. Ἡ φράση λείπει στὴν ἀραβικὴ μετάφραση καὶ ἀθετεῖται σὲ μερικὲς νεώτερες ἐκδόσεις (Lucas, Kassel).

4. Πβ. J. Ritter, Zur Grundlegung der praktischen Philosophie bei Aristoteles στὸ ἔργο: Metaphysik und Politik, Frankfurt 1969, καὶ G. Bien, Die Grundlegung der politischen Philosophie bei Aristoteles, Freiburg 1973, ἰδιαίτερα 69 κ. ἑ.

τις δίνει ή περί του δράματος θεωρία. Βάση και στις δυο περιπτώσεις αποτελεί ή ιδέα, σύμφωνα με την όποία ή δράση αποβλέπει στην πλήρη ικανοποίηση των αίτημάτων της ζωής, οί φορείς της δράσης εκδηλώνουν στο χαρακτήρα τους (ήθος) και στον τρόπο σκέψης τους (διάνοια) την ιδιοσυγκρασία τους και την πρόθεσή τους για δράση, ή λήψη της απόφασης (προαίρεσις) θεωρείται σαν ή έκλύουσα τή δράση δύναμη, σαν δυνατότητα, δυνάμει της όποίας ό άνθρωπος είναι σε θέση να διαλέγει ή να αποφεύγει κάτι.

Επίσης στην Ήθική πραγματεύεται ό Άριστοτέλης, αν και μάλλον συμπτωματικά, την προβληματική της δράσης από άγνοια και «έν πάθει» — με παραδείγματα παρμένα από την τραγωδία¹ — έν τούτοις δέν υπάρχει σχέση, με την έννοια της αλληλοσυμπλήρωσης, ανάμεσα στην Ήθική και στην Ποιητική, όπως αυτό συμβαίνει αργότερα στη σύλληψη του σοφού στη στωϊκή ήθική από τη μία, και στα πάθη των προσώπων του δράματος στις τραγωδίες του Σενέκα από την άλλη². Και αυτό γιατί ή πορεία της δράσης στην τραγωδία δέν είναι, σύμφωνα με τό μοντέλο του Άριστοτέλη, ή άπλή αντιστροφή της πορείας προς τό ήθικό τέρμα· γιατί τότε θα έπρεπε ό ήθικά κατώτερος στην τραγωδία να περιέλθει από την εύτυχία στη δυστυχία με την έννοια ενός “fabula docet”, μια κατάσταση που ό Άριστοτέλης την αποκλείει κατηγορηματικά σαν «ά-τραγική». Στην Ήθική και στην Ποιητική του Άριστοτέλη καταστάσεις σύγκρουσης ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες (πόλη, οικογένεια) δέν παίζουν κανένα ρόλο, όπως επίσης και ή έλευθερία δράσης ενός προσώπου απέναντι στη δημοσιότητα. Η έννοια της δράσης όμως στον Hegel διαμορφώθηκε κάτω από τέτοιες και παρόμοιες αντιλήψεις³, που ή μεταφορά της στην περί του δράματος θεωρία και στη χρήση της στο δράμα οδηγεί στην κάτω άπ' αυτό τό πνεύμα έρμηνευμένη — σωστά ή λάθος — «Άντιγόνη»⁴. “Αν είχε

1. Έδώ ό Άριστοτέλης αναφέρεται στον «Φιλοκτήτη» του Σοφοκλή, Ήθ. Νικ. VII 2, 1146a 19. VII 10, 1151 b 17 κ. έ.

2. Έξοχα O. Regenbogen, Schmerz und Tod in den Tragödien Senecas (1930) στα “Kleine Schriften” München 1961, 409 κ. έ. Σύντομη επισκόπηση περί του θέματος “Aproien der Senecaforschung” με αναφορά στη σχέση Ήθικής και Τραγωδίας από τον H. Cancik στο έργο: Römische Literatur, herausg. M. Fuhrmann, Frankfurt 1974, 251 κ. έ. Πβ. και την λεπτομερή σύγκριση των δύο δραμάτων του Οιδίποδος από τον E. Thummer, Vergleichende Untersuchungen zum “König Ödipus” des Seneca und Sophokles στο: Serta Philologica Aenipontana 2, 1972, 151 κ. έ. Πβ. ακόμη K. v. Fritz Tragische Schuld und poetische Gerechtigkeit in der griechischen Tragödie, Berlin 1962, 23 κ. έ.

3. Πβ. R. Wiehl, Über den Handlungsbegriff als Kategorie der Hegelschen Ästhetik, (Hegel-Studien 6, 1971, 135 κ. έ.).

4. Πβ. H. Oeben, Hegels Antigone-Interpretation, Diss. (δακτυλογρ.) Bonn 1953 και C. M. Bowra, Sophoclean Tragedy, Oxford 1944 (ανάτύπωση 1965) 65. Πβ. και την συζήτηση: Dramentheorie-Handlungstheorie (passim), που μνημονεύεται άνωτ., σ. 189, ύποσημ. 1.

τὴν Ἀντιγόνη σὰν κανόνα τοῦ ὁ Ἀριστοτέλης, τότε θᾶπρεπε ἡ θεωρία τοῦ περὶ τῆς «δράσεως» σὲ βασικά της σημεῖα, νὰ ἦταν διαφορετικὴ. Τὸν εἰδήμονα Ἀριστοτέλη, ποὺ ἔζησε μετὰ τὴν ἐποχὴ τῶν σοφιστῶν καὶ ποὺ ἀντικείμενο τῆς θεωρίας τοῦ εἶναι ἡ πόλη, ποὺ δὲν ἦταν πιά ζωντανὴ πραγματικότητα, τὸν Ἀριστοτέλη, λοιπόν, τὸν διευκολύνει στὰ πλαίσια τῆς πρακτικῆς τοῦ φιλοσοφίας, πῶς πολὺ ἡ δομὴ τοῦ Οἰδίποδα Τυράννου μὲ τὴ σχεδὸν ἀφηρημένη ἤδη καθαρότητά της. Ἐπομένως μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλη μόνο ἐν μέρει μποροῦμε νὰ προχωρήσουμε στὴν πραγματικότητα τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας, παρόλο ποὺ σωστὰ συνέλαβε τὶς δομὲς της.

Ἐὰν — πάλι ἔχοντας ὑπ' ὄψη πὼς ὁ Ἀριστοτέλης ἔθεσε τὸ πρόβλημα — τεθεῖ ἀπὸ μᾶς τὸ ἐρώτημα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὸ μῦθο καὶ στὸ δράμα, τότε μπορεῖ νὰ παραληφθεῖ σὰν ἀσήμαντὴ ἡ ἐρώτηση, ἂν ὁ μῦθος τοῦ Οἰδίποδα Τυράννου, τελικὰ σὰν «φυσικὸς μῦθος», ὀδηγεῖ πίσω, σ' ἓναν ἱερὸ γάμο ἀνάμεσα στὴ μητέρα-γῆ καὶ στὸν ἀρσενικὸ σύντροφό της¹, ἢ φανερώσει τοπικὴ βοιωτικὴ ἀνάμνηση προελληνικῶν ἀγώνων². Ὅπως-δήποτε ἡ προ-λογοτεχνικὴ ἐξιδανίκευση τῶν μύθων, ποὺ παρουσιάζονται συχνὰ μὲ τὴ μορφή τῶν οἰκογενειακῶν συγκρούσεων, φαίνεται νὰ παραπέμπει σὲ ἓνα λαϊκὸ τρόπο ἀποδοχῆς τῆς ἱστορίας μὲ τὴν ἔννοια τῆς μαζικῆς ἀφομοίωσης ἄκρων ἱστορικῶν καταστάσεων (παραδείγματος χάρι καταστροφῶν). Τὸ ἴδιο ἄλλωστε σημαντικὴ γιὰ τὴν Ἐπικὴ Ποίηση διαφορῶν ἐποχῶν καὶ λαῶν εἶναι, ἀναλογικά, ἡ ἐξατομίκευση τῆς ἱστορικῆς καὶ ἡρωικῆς σύγκρουσης.

Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω ἄς ἐπιτραπεῖ μιὰ παρατήρηση ποὺ ἔκανε ὁ Claude Lévi-Strauss πάνω στὴν ἐλάχιστη προσεγμένη, ἐθνολογικὰ θεμελιωμένη ἐρμηνεία τοῦ μύθου³. Κατὰ τὸν Lévi-Strauss ὁ μῦθος ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ δέσμη μυθευμάτων (μὲ ξεχωριστὰ γνωρίσματα μύθου ἢ παραλλαγές), ποὺ τὸ διπλασιασμὸ καὶ τὸ τριπλασιασμὸ τους δίνει στὸ μῦθο δομὴ φύλλου, ποὺ μὲ τὴν ἐπανάληψη βγαίνει στὴν ἐπιφάνεια, καὶ ἔτσι ἡ πλοκὴ τοῦ μύθου γίνεται φανερὴ. Σὲ μιὰ ἀνάλυση τῆς διαχρονικῆς πορείας τοῦ μύθου ἐμφανίζονται ὁμάδες ἀντίθεσης, ποὺ τελικὰ ὀδηγοῦν σὲ μιὰ διπολικὴ ἰδιορρυθμία μυθικοῦ τρόπου σκέψης. Στὴν περίπτωσι τοῦ μύθου τοῦ Οἰδίποδα πρόκειται γιὰ τὴν ἀντίθεση, τὴ μιὰ φορὰ, ἀνάμεσα στὶς ὑπὲρ-ἐκτιμημένες καὶ τὶς ὑπὸ-ἐκτιμημένες σχέσεις συγγένειας (ὑπὲρ-ἐκτί-

1. C. Robert, *Oidipus*, 2 τόμοι, Berlin 1915.

2. F. Dirlmeier, *Der Mythos von König Ödipus*, Mainz 1948, 2 ἔκδ. 1964.

3. C. Lévi-Strauss, *Die Struktur der Mythen* στί: H. Blumensath (ἐκδότης), *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972, 25 κ. ἔ. Γιὰ τὴν δομολογικὴ ἐρμηνεία τῶν μύθων ἀπὸ τὸν Lévi-Strauss πβ. J. P. Vernant, *Mythe et société en Grèce ancienne*, Paris 1974, 237 κ. ἔ.

μηση: ὁ Οἰδίπους παντρεύεται τὴν Ἰοκάστη, ἢ Ἀντιγόνη θάβει τὸν Πολυνεΐκη· ὑπὸ-ἐκτίμηση: ὁ Οἰδίπους σκοτώνει τὸ Λαΐο, ὁ Ἐτεοκλῆς φονεύει τὸν Πολυνεΐκη). Τὴν ἄλλη φορὰ ἡ ἀντίθεση εἶναι ἀνάμεσα στὴν ἄρνηση τῆς ἰθαγένειας τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, (ποῦ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἐξολόθρευση τῶν τεράτων, ὅπως εἶναι οἱ δράκοντες, ποῦ σκοτώνει ὁ Κάδμος, καὶ ἡ Σφίγγα ποῦ κατανικᾷ ὁ Οἰδίπους) καί, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, στὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ἰθαγένειας (ποῦ ἐκφράζεται στὴν ὀνοματοθεσία μέσῳ παραπομπῶν στὴν ἀναπηρία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως Λάβδακος = κουτσός, Λαΐος = ἀδέξιος, Οἰδίπους = φουσκοπόδης, μὲ βάση τις ἀπὸ τὴ μυθολογία Ἰνδιάνικων φυλῶν παρμένες περιγραφές αὐτοχθόνων ποῦ ἀρχικὰ καθόλου ἢ μόνον ἀδέξια βαδίζουν).

Καὶ τὰ δύο ζεύγη ἀντίθεσης, στὰ ὁποῖα ἀνάγονται ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ μύθου, συσχετίζονται μετὰ ἔτσι, ὥστε ἡ ὑπὲρ-ἐκτίμηση τῆς ἐξ αἵματος συγγένειας νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ὑπὸ-ἐκτίμησή της, ὅπως καὶ ἡ προσπάθεια νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἀπόδοση τῆς ἰθαγένειας σχετίζεται μὲ τὴν ἀδυναμία εὐόδωσής της, ἔτσι ποῦ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν κοσμολογία, παρουσιάζοντας τὴν ἴδια ἀντιφατικὴ δομὴ. Αὐτὸ τὸ χτίσιμο τῆς πλοκῆς προβληματίζει ἐν τούτοις ἐξαιρετικά. Παραβλέποντας τὴ σημασία τοῦ προβλήματος τοῦ ἂν εἶναι ἐπιτρεπτό ἢ ὄχι ἓνα εἶδος συγκριτικῆς μυθολογίας, ποῦ ἀβασάνιστα ἀντλεῖ ἀπὸ τελείως διαφορετικοὺς πολιτισμοὺς τοὺς συνδετικοὺς κρίκους ποῦ λείπουν, ξεφυτρώνουν ἐπίσης δυσκολίες στὶς ἐπὶ μέρους ἀποδόσεις ἐλλειπῶν μύθων. Γιατί, ἂν παραδείγματος χάρις ὁ Κάδμος φονεύει τὸ δράκοντα, γιὰ νὰ ξεπεταχτοῦν ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ σπαρμένα στὴ γῆ δόντια του, αὐτὸ δὲν καταλήγει ἀκριβῶς στὴν ἄρνηση τῆς ἰθαγένειας, καὶ ἡ Σφίγγα, ἕκατὸ τὰ ἕκατό, δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἰθαγένειας. Ἐπίσης ἡ ἱστορία τοῦ πῶς παρουσιάζεται ἓνας μύθος δὲ βαδίζει μὲ τὸν τρόπο τῶν ἐπὶ μέρους μυθευμάτων ποῦ ἀσταμάτητα πολλαπλασιάζονται. Πιὸ πολὺ ἀνταποκρίνεται ὁ ἐμπλουτισμὸς τοῦ θέματος τοῦ μύθου μὲ ἐπαναλήψεις χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων θρύλων, τυπολογικὰ ὁμοίων καὶ μὲ τὴ σύνδεσή τους πρὸς ὑπερβατὰ συμπλέγματα, πρὸς μιὰ κατάσταση ἐντελῶς καθορισμένη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος, δηλαδή πρὸς τὴν «κυκλική» ροπὴ ποῦ ἀκολουθεῖ ἡ μεταγενέστερη ἀρχαία Ἐπικὴ Ποίηση μετὰ τὸν Ὀμηρο¹, ποῦ σ' αὐτὸ τὸ στάδιο σίγουρα προετοίμασε τὸ ἔδαφος καὶ γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Αἰσχύλου ποῦ σχετίζεται μὲ τὸν τρόπο σύνδεσης τριλογίας. Γιὰ τὸ Σοφοκλῆ δὲν προκύπτει καθόλου τὸ πρόβλημα τῆς συμπλήρωσης

1. Πβ. F. Wehrli, *Oidipus*, στό: *Theorie und Humanitas*, Zürich 1972, 60, κυρίως 65 κ. ἔ. Γιὰ τὴν ἀνέλιξη τοῦ μύθου μέσα στὸ δράμα πβ. M. Fuhrmann, *Mythos als Wiederholung in der griechischen Tragödie und im Drama des 20. Jh.* (*Poetik und Hermeneutik* 4, 1971).

τοῦ μύθου με ἄλλους θρύλους, ἀλλὰ κυρίως τὸ πρόβλημα ἀποκοπῆς τμήματός του, πὸ εἶναι ἓνα ἀρχικὸ πλάνο με καθορισμένα σταθερὰ σημεῖα, πλαίσιο, θὰ λέγαμε, γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς τραγικῆς δράσης. Οὐσιαστικὰ αὐτὴ τὴν κατάσταση τὴ συνέλαβε ὁ Ἀριστοτέλης, πὸ τὸ ἐνδιαφέρον του δὲν κατευθύνεται στὴ ρίζα καὶ στὴν πρότερη μορφή τοῦ μύθου, ἀλλὰ στὴ σχέση πὸ μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ πλοκὴ του πρὸς τὴν τραγωδία. Γιατὶ ἡ ἐπιταγὴ τοῦ Ἀριστοτέλη νὰ μὴν ἀναλύουμε τοὺς σωζόμενους μύθους, ἀλλὰ νὰ τοὺς «ἀνακαλύπτουμε»¹ καὶ νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦμε πρὸς τὸ καλὸ τους, ἔρχεται μετὰ τὴν παρατήρηση ὅτι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ποικιλία στὴν ἐκλογὴ τῶν μύθων, τὰ θέματα, ἀπ' ὅπου μποροῦσε νὰ ἀντλήσει ἡ τραγωδία, περιορίστηκαν με τὸν καιρὸ πάνω σὲ λίγους μόνο μύθους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους κυρίως προῆλθαν οἱ καλύτερες τραγωδίες. Ἔτσι συνέβηκε ὥστε σὲ κάθε περίπτωση ὁ κατάλληλος γιὰ μιὰ τραγωδία μύθος νὰ παρουσιάζει μιὰ πραγματικὴ συγγένεια πρὸς τὸ δράμα. Δηλαδή κρύβει μέσα του τὴ δυνατότητα μιᾶς πλοκῆς διήγησης κατάλληλης γιὰ τὴν τραγωδία. Τὴν πλοκὴ αὐτὴ μόλις τὸν τελευταῖο καιρὸ τὴν ξαναπρόσεξε ἰδιαίτερα ἡ φιλολογικὴ ἐπιστῆμη τῶν ἡμερῶν μας².

Ἡ σύλληψη τοῦ Σοφοκλῆ εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ, ὡς ἓνα ὀρισμένο βαθμὸ, μέσῳ τῶν τροποποιήσεων πὸ αὐτὸς ἔκανε πάνω στὴν ἀποψη πὸ εἶχε ὁ Αἰσχύλος γιὰ τὸ μῦθο, ἀποψη πὸ ἄσκησε φανερὰ ἐξαιρετικὴ ἐπίδραση³ πάνω στὰ θέματα τῆς ἀγγειοπλαστικῆς καὶ πὸ πρέπει νὰ παρέμεινε ζωντανὴ κατὰ τὴ διάρκειά τῆς σαραντάχρονης περιόδου μέχρι τὴ διαμόρφωση τοῦ περιεχομένου τῆς τραγωδίας ἀπὸ τὸ Σοφοκλῆ. Ἡ μετατόπιση τοῦ σημείου, ὅπου φονεύτηκε ὁ Λάιος, ἀπὸ τὸ δρόμο Θήβα-Δελφοὶ (734)⁴, ὅπου ὁ Οἰδίπους παρουσιάζεται νὰ ἔρχεται ἀπὸ τοὺς Δελφούς, ἐνισχύει τὴ σημασία τοῦ δελφικοῦ χρησμοῦ, αἰτιολογεῖ ἐκ νέου τὴ μορφή τοῦ Τειρεσία καὶ κανονίζει τὴν ἰκανότητα τοῦ Οἰδίποδα νὰ ἀντιδρᾷ με σύνεση, ἰκανότητα με τὴν ὁποία γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἀπέτρεψε τὶς συμφορὲς πὸ ἀπειλοῦν τὴν πόλη —στὴν περίπτωσή τῆς Σφίγγας— πράγμα πὸ τώρα ὀφείλει νὰ ξανακάνει —στὴν περίπτωσή τῆς ἀπειλῆς τῆς Θήβας ἀπὸ τὸ λοιμὸ. Αὐτὸ τὸ πετυχαίνει (στὸ Σοφοκλῆ) με τὴ δύναμη τῆς ἐξυπνάδας του νὰ αὐτοαποκαλύπτεται ὄχι με ἐξωτερικὰ σημάδια. Ἄν-

1. Ἔτσι κατανοῶ ἐγὼ τὸ «εὐρίσκειν», Ποιητ. 14, 1453 b 25, ὄχι ὡς "Erfinden", διότι τότε θὰ περιμέναμε «ἦ» καὶ ὄχι «καί».

2. Βλ. H. Weirich, *Erzählstrukturen des Mythos* (Literatur für Leser, Stuttgart 1971, 137 κ. ἔ.) καὶ H. Heuermann, *Probleme einer mythokritischen Literaturgeschichte* (Poetica 7, 1975, 1 κ. ἔ., ἐδῶ καὶ βιβλιογραφία).

3. Πβ. U. Hausmann, *Ödipus und die Sphinx* (Jahrb. d. Bad.-Württ. Kunstsammlungen 9, 1972, 7 κ. ἔ.).

4. Πβ. Αἰσχύλο, *Frgm. 173 N²* καὶ ἐπ' αὐτοῦ A. Cameron, *The Identity of Oedipus the King*, New York 1968, 10 κ. ἔ.

τίστοιχα οί τάσεις για πλήρη αποκάλυψη είναι αντίθετες στο Σοφοκλή απ' ό,τι παρουσιάζονται στον Αίσχύλο. Ένώ στον Αίσχύλο από την αρχή μπαίνει το έρώτημα της προέλευσης του Οιδίποδα με άφορμή το σημάδι που έχει στα πόδια του και άργότερα αναζητείται ό δολοφόνος του Λαίου, στο Σοφοκλή αντίθετα είναι σχετικά νωρίς βέβαιο, πώς ό δολοφόνος του Λαίου είναι ό Οιδίπους, ένώ για πρώτη φορά στο τέλος προκύπτει, κατά έξαιρετικά έπιτακτικό τρόπο, πώς ό δολοφονηθείς ήταν πατέρας του δολοφόνου. Για πρώτη φορά δηλαδή προκύπτει μια άναγνώριση «άπό τά ίδια τά πράγματα», χαρακτηριζόμενη από τον Άριστοτέλη «σάν ή καλύτερη μορφή άναγνώρισης».

Καθόλου όμως δέν επικράτησε ή έκδοχή του Σοφοκλή. Ό Εύριπίδης στον Οιδίποδά του άκολουθεί σαφώς διαφορετική γραμμή από εκείνη του Σοφοκλή, όταν την τύφλωση του Οιδίποδα δέν την παρουσιάζει σαν αυτότύφλωση, παρά σαν έργο των ύπηρετών του Λαίου —δηλαδή σαν κάτι που σχετίζεται με την προΐστορία— ό Οιδίπους, τυφλός πλέον, γίνεται σύζυγος της Ίοκάστης και κύριος της Θήβας και μετά κατορθώνει, με μια δολοπλοκία του Κρέοντα να πληροφορηθεί τό πώς έχουν τά πράγματα¹. Άν και κανείς δέν ξέρει πώς δούλεψαν τό θέμα «Οιδίπους» οί έννιά, τουλάχιστον, άλλοι τραγικοί των έλληνιστικών χρόνων στη δική τους έκδοχή, όμως τό ύλικό που μπορεί να μελετηθεί, μιλάει καθαρά πώς ό Οιδίπους Τύραννος του Σοφοκλή είναι, στη δική του πλοκή δράσης, έντελώς μοναδικό έργο συγκρινόμενο επίσης με όλες τις έκδοχές που δόθηκαν στο ίδιο θέμα. Άνάμεσα στις τελείως διαφορετικές δυνατότητες μετατροπής του μύθου του Οιδίποδα στην τραγωδία, ό Άριστοτέλης τόσο πολύ άποδίδει μόνο στη σοφόκλεια έκδοχή τό χαρακτήρα του κανονιστικού προτύπου, όσο πολύ άλλωστε, κατά τή γνώμη του, ό μύθος αυτός διευκολύνει τή δημιουργία μιας τραγωδίας. Ό κανόνας αυτός, έπομένως, είναι, τόσο από τήν πλευρά των γενικών χαρακτηριστικών της πλοκής, όσο και από τήν άποψη του πλάτους της μεταβολής στη διαμόρφωση του μύθου, περισσότερο ένα ύποδειγματικό μοντέλο παρά κάτι τό άφηρημένο ανάμεσα στις αντιπροσωπευτικές κλασσικές τραγωδίες που υπάρχουν σήμερα.

Ό σύνδεσμος όμως μύθου τραγωδίας δίνει άκόμα τήν άφορμή να μελετήσουμε κάτι τελείως διαφορετικό. Η τραγωδία του πέμπτου αιώνα δέν διασώζει μόνο τό μύθο, αλλά και κατά άμεσο τρόπο τον άνανεώνει, άφοϋ ό ίδιος αιώνας έφερε μια ως τότε άνήκουστη προώθηση προς τήν όρθολογική αντιμετώπιση των πραγμάτων και, σε συνδυασμό μ' αυτό, ένα τρόπο σκέψης βασισμένο πάνω στην ίκανότητα για σχεδιασμό και εφαρμο-

1. Πβ. R. Kannicht, Hypomnema zum Oedipus des Euripides (Würzburger Jahrbücher NF 1, 1975, 71, ιδιαίτερα σελ. 82, σημ. 14).

γή, στην ανάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν μιὰ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ μῦθο, δηλαδή μιὰ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ μυθικὰ κατάλοιπα καὶ τελικὰ μιὰ ἀ-μυθικὴ δραματικὴ ποίηση: τὴν κωμῳδίᾳ. Στὴν τραγωδίᾳ ἐν τούτοις παραμένει σὰν πλαίσιο δράσης ὁ μυθικὸς χῶρος, πού ὁμως γίνεται ἕνας κόσμος ἐξηγουμένου καθαρὰ μὲ τὴν ὀρθολογικὴ σκέψη. Ἐνῶ ὁ Οἰδίπους, μὲ τὰ μέσα μιᾶς πολὺ προχωρημένης ὀρθολογικότητος, ἐνεργεῖ ἐπεξηγηματικὰ σ' ἕνα πρόβλημα πνευματικὸ, ἔρχεται σὲ σύγκρουση, μέσα στὰ πλαίσια τῆς δράσης, μὲ τὸ μυθικὸ κόσμο, στὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος σὰ μορφὴ ἀνήκει. Εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ μῦθος στὴν ἑλληνικὴ ποίηση, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ μετὰ, δίνεται ὀρθολογικὰ καὶ παρουσιάζεται ἐξανθρωπισμένος¹. Ἀλλὰ ἡ ἀγεφύρωτη διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ μῦθο καὶ στὸ λόγο — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἐδῶ σύντομους χτυπητοὺς ὄρους — εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὴ στὴν περίπτωση τοῦ Οἰδίποδα μέσα στὰ πλαίσια σύλληψης ἑνὸς μυθικοῦ κόσμου. Ὅμως μ' ἕνα προσεκτικώτερο κοίταγμα ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ δράμα, στὸ σύνολό του, διαπερνιέται ἀπὸ ἕνα πλέγμα θέσεων, πού ἡ κάθε μιὰ τους ἔχει κάποια ἀναφορὰ στὸ μῦθο. Ἐδῶ ὑπάρχει ἕνα σύστημα ἀπὸ λειτουργίες ἐνισχυτικὲς τῆς δυναμικῆς τοῦ μῦθου — ἐκφρασμένες προπάντων στὸ ρόλο τοῦ Τειρεσία — ἀπὸ παράγοντες πού ἀναχαιτίζουν τὴν ὀρθολογικὴ ἀντιμετώπιση τῶν καταστάσεων — ἐκφρασμένους προπάντων στὸ ρόλο τῆς Ἰοκάστης. Ἐπειτα, στὴν περίπτωση τῆς αὐτοτύφλωσης τοῦ Οἰδίποδα, μέσα στὸ δράμα τονίζονται προλογικὲς πράξεις τῆς δράσης στὴν ἐξαγνισμένη, οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴν δράση τοῦ λόγου καθορισμένη μορφὴ τοῦ σχεδίου. Ἔτσι μιὰ ἐξέταση τῆς σχέσης μῦθου-δράματος στὸν Οἰδίποδα Τύραννο ὀδηγεῖ σὲ περίπλοκη κατάσταση· κατάσταση πού δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ παραδείγματος χάρι μὲ τὰ μέσα καὶ τὶς μεθόδους ἔρευνας τοῦ μῦθου τοῦ Lévi-Strauss, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἔχει ὑπ' ὄψη του στὴν τραγωδίᾳ τὶς μορφὲς πού πῆρε κάθε φορὰ ὁ μῦθος. Ἐδῶ εἶναι φανερό, πῶς ὁ μῦθος στὴν τραγωδίᾳ τοῦ Σοφοκλή, πού ἐπιβλήθηκε μὲ τὸν πράγματι διαλεκτικὸ τῆς ὀρθολογισμοῦ, πρέπει νὰ εἶχε ἀποκτήσει μιὰ ἄλλη λειτουργικότητα, ὅπως ἀκόμα καὶ στὸν Αἰσχύλο². Ἄν κανεὶς ἀκολουθήσει τὶς ὑποδείξεις τοῦ ἐνάτου προπάντων κεφαλαίου τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη, πού περισσότερο τονίζουν παρά ἀναπτύσσουν λεπτομερειακὰ τὸ παραπάνω σημεῖο, τότε θὰ πρέπει ὁ μῦθος νὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὴν πλοκὴ του, κατάλληλος, ὥστε στὴ μορφὴ του, νὰ δημιουργεῖ στὰ χέρια τοῦ ποιητῆ κάτι γενικὸ, ὑποδειγματικὰ ὄρατὸ στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀνθρώπινων δυνατοτήτων³. Καὶ ἡ νεώτερη ἔρευνα ἔχει βεβαιώσει πῶς αὐτὸ ἐπαλη-

1. Πβ. A. Lesky, *Der Mythos im Verständnis der Antike I* (Gymnasium 73, 1966, 27 κ. ἑ.)

2. Πβ. A. Lesky, ἐνθ. ἀν. 40-43.

3. Πβ. συμπληρωματικὰ Ποιητ. 13, 1453α 17 κ. ἑ.

θεύεται ακριβώς στην τραγωδία του Σοφοκλή —περισσότερο απ' ό,τι σ' έ-
 κείνες του Αίσχύλου και του Εϋριπίδη¹. 'Αλλά τί σημαίνει αυτό συγκεκρι-
 κριμένα για τον Οιδίποδα Τύραννο; 'Η περίπτωση που κάποιος από ά-
 γνοια σκοτώνει τον πατέρα του και στη συνέχεια παντρεύεται τη μητέρα
 του δύσκολα θα μπορούσε να αποτελεί γενική εμπειρία και υποδειγματι-
 κό μοντέλο δράσης². Και αν τυχόν ο 'Αριστοτέλης με τη διαπίστωσή του
 έννοουσε εκείνον τον θεμελιακό όρο ανθρώπινης ύπαρξης, που φανερώ-
 νεται στον Οιδίποδα Τύραννο και σύμφωνα με τον όποιο στον καθένα μπο-
 ρεί να συμβεί να κάνει από άγνοια κάτι, που εκ των υστέρων αποδεικνύε-
 ται αποτρόπαιο³, και αν έτσι έχει το πράγμα, ή πρόθεση του Σοφοκλή έ-
 χει επίσης ικανοποιηθεί μ' αυτόν τον τρόπο;

'Αν τόσο ο μύθος, που είναι ή βάση της τραγωδίας, όσο και ή τραγω-
 δία ή ίδια όφείλει, κατά τις απόψεις του 'Αριστοτέλη, να είναι το πρότυπο
 ανθρώπινων δυνατοτήτων, τότε αξίζει τον κόπο, σε μιá τελευταία προσπά-
 θεια, να ρωτήσει κανείς με ποιά έννοια αποδεικνύεται αυτό στο Σοφοκλή.
 Δηλαδή μέχρι ποιο σημείο ο Σοφοκλής άφέθηκε να τον οδηγούν οι από-
 ψεις περί «προτύπου» και, τελικά, με ποιο ιδεολογικό περιεχόμενο πρα-
 γμάτωσε το μοντέλο του ή το πλάνο της σύνθεσης της συγκεκριμένης αυ-
 τής τραγωδίας; Για τον 'Αριστοτέλη, που εργάζεται σταθερά πάνω σε μον-
 τέλα και πλάνα και που μπορεί κανείς να τον χαρακτηρίσει χωρίς ένδοια-
 σμούς ως «στρουκτουραλιστή», το πράγμα είναι φανερό. 'Η υπόδειξη προς
 τον τραγικό ποιητή —που ο ίδιος σίγουρα τον έβλεπε να ολοκληρώνεται
 στο πρόσωπο του Σοφοκλή και προπάντων στην περίπτωση του Οιδίποδα
 Τυράννου— είναι πώς πρέπει κανείς να φτιάξει πρώτα-πρώτα ένα σχεδιά-
 γραμμα πλοκής και μετά να συγγράψει τις επί μέρους σκηνές, όταν πια
 δηλαδή ο σκελετός της πλοκής θα είναι στέρεος. Δηλαδή μιá υπόδειξη,
 που ο 'Αριστοτέλης την τόνισε ανάλογα σαν κανόνα μεθόδου επίσης για
 την δική του τη συγγραφική δουλειά πάνω στις σχέσεις των πραγμάτων
 και την τήρησε πιστά. Σύμφωνα με το πνεύμα του 'Αριστοτέλη θα πρέπει
 το βασικό σχήμα του Οιδίποδα Τυράννου να καθορίζεται από τὰ έξης στα-
 θερά σημεία:

1. Αίφνidia μετάπτωση από την ευτυχία στη δυστυχία.
2. Σύμπτωση περιπέτειας και αναγνώρισης και
3. Πορεία από την άγνοια στη γνώση —που συνδέεται με το δεύτερο
 σημείο.

'Οποιος ακριβώς τείνει να λογαριάζει με τέτοια σχήματα, εν όψει του δο-

1. Πβ. A. Lesky, ένθ. άν. 42, K. v. Fritz 14.

2. Πβ. K. v. Fritz, ένθ. άν. 13.

3. 'Ετσι ο K. v. Fritz, ένθ. άν. 14 ("Das einzige, was Aristoteles gemeint haben kann").

κιμασμένου είδους μεθόδου και της μόνιμης αξιολόγησης των Ἑλλήνων τραγικῶν¹, θὰ ρωτήσει πράγματι ἂν κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη εἶναι δυνατόν νὰ συλλάβει κανεὶς τὴν ἑλληνικὴ τραγωδία μονάχα μὲ τὶς ἀριστοτελικὲς κατηγορίες. Τώρα τελευταῖα ὁ Jean-Pierre Vernant σὲ μιὰ πολὺ ἐμπνευσμένη μελέτη μὲ τίτλο: *Ambiguïté et renversement sur la structure énigmatique d' Oedipe Roi* προσπάθησε νὰ συλλάβει μιὰ ἀφετηρία πλοκῆς τοῦ Οιδίποδα Τυράννου μὲ βάση ἓνα μοντέλο, ποὺ δὲ βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ θεωρία, ἀλλὰ ποὺ ἐν τούτοις εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπ' αὐτὴ στὸν πυρήνα του καὶ κατὰ διαφορετικὸ τρόπο διαμορφωμένο. Σύμφωνα μὲ τὸ μοντέλο τοῦ Vernant ἡ τῶν τραγωδία βασίζεται στὴ γλώσσα, στὸ στυλ, στὸ ξετύλιγμα τῆς πλοκῆς καὶ στὴ σύλληψη τῆς μορφῆς τοῦ Οιδίποδα, σ' ἓνα σχῆμα δράσης ποὺ τὴ χαρακτηρίζει μιὰ αἰφνίδια μεταβολή, ποὺ σημαίνει ἓνα συμπληρωματ. ὁ σχῆμα ἀντίθεσης. Ἰδιαίτερα τὸ διακρίνει κανεὶς αὐτὸ στὴ μορφή τοῦ ἴδιου τοῦ Οιδίποδα. Ἐὰν καὶ ὁ Οιδίπους —σύμφωνα μὲ τὸ ἀριστοτελικὸ αἶτημα τοῦ «ὁμοίου»— ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἔργου παραμένει στὶς ιδιότητες τοῦ χαρακτήρα του ἴδιος (δραστήριος, θαρραλέος, εὐφυής, χαρούμενος στὴ λήψη ἀποφάσεων), ἐν τούτοις ἡ μορφή του εἶναι κατὰ τέτοιον τρόπο σχεδιασμένη ἀπὸ τὸ Σοφοκλῆ, ὥστε νὰ συνενώνονται σ' αὐτὴ καταστάσεις ταυτόχρονα ἀλληλοσυγκρουόμενες. Ἔτσι εἶναι συγχρόνως ἓνας ξένος ἀπὸ τὴν Κόρινθο, ἀλλὰ καὶ ἓνας Θηβαῖος πολίτης, ἓνας ποὺ λύνει τὸ αἶνιγμα, ἀλλὰ καὶ αἶνιγμα ὁ ἴδιος, κατήγορος καὶ κατηγορούμενος συγχρόνως, σωτήρας τῆς πόλεως καὶ ταυτόχρονα καταστροφῆς τῆς. Ὁ Vernant βλέπει σ' αὐτὰ καὶ σ' ἄλλα ἀκόμη διαφορούμενα² μιὰ συνολικὴ μορφή πλοκῆς στὴν τραγωδία αὐτὴ, ποὺ καθορίζει τὸ ξεδίπλωμα καὶ τὸ δόσιμο τῆς δράσης καὶ στὴν ὁποία οἱ θετικὲς ἀξίες μεταβάλλονται ξαφνικὰ σὲ ἀρνητικὲς. Ἐὰν συμφωνούσαμε κατ' ἀρχὴν πάνω σ' αὐτό, τότε ἓνα δεύτερο βῆμα ποὺ κάνει ὁ Vernant θὰ μοῦ φαινόταν προβληματικόν. Ὁ Vernant, δηλαδή, πιστεύει πὼς αὐτὸ τὸ προπαντὸς καθαρὸ σχῆμα ἀντίθεσης στὴν περίπτωσι τῆς μορφῆς τοῦ Οιδίποδα τὸ ὀλοκλήρωσε ὁ Σοφοκλῆς ἀνατρέχοντας καὶ ἐπισκοπώντας πολιτικὲς δομὲς καὶ συνθήκες στὴν Ἀθήνα τοῦ πέμπτου αἰῶνα, ἀπ' ὅπου γνωρίσματα ἀταίριαστα, ποικίλης προέλευσης, ἐνώνονται στὸ πρόσωπο τοῦ Οιδίποδα. Κατὰ τρόπο μοναδικὸ δηλαδή μεταφέρεται ἡ μορφή

1. Αὐτὲς εἶναι διατυπώσεις τοῦ Hölderlin, πβ. W. Jens, *Die Bauformen der griechischen Tragödie* (Poetica, Beihefte 6, München 1971, Einl. XI).

2. Δὲν πείθουν ὅλα τὰ παραδείγματα, ποὺ παραθέτει ὁ Vernant. Προβληματικὴ εἶναι λ.χ. ἡ ἀντίθεση τοῦ «ἰσούμενον θεοῖσιν» (31, ἀναφερόμενο στὸν Οιδίποδα) μὲ τὸ «ἴσα καὶ τὸ μηδὲν» (1187), διότι ἐδῶ παραγνωρίζεται ἡ ἀρνήσις τοῦ στ. 31: «θεοῖσι μὲν νυν οὐκ ἰσούμενον σ' ἐγὼ» (κατὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἡ ἀναφορὰ στὸν Πλάτωνα, Πολιτ. VIII 568b ἀπαράδεκτη), καὶ ὁ στ. 1187 δὲν ἀναφέρεται μόνον στὸν Οιδίποδα.

τοῦ μυθικοῦ ἥρωα στὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται ὁ τύραννος τοῦ πέμπτου αἰώνα. Ὁ Οἰδίπους ἔρχεται στὴν ἐξουσία ὅπως ἕνας τύραννος: κατὰ τρόπο πλάγιο μέσῳ ἐνὸς γεγονότος καὶ μὲ τὴ βοήθεια εὐνοϊκῶν περιστάσεων στέκεται πάνω ἀπὸ τὸ νόμο καὶ πάνω ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς ἀνθρώπους. Ἀπὸ τὴν κριτικὴ πού κάνει ὁ Πλάτωνας στοὺς τυράννους σχηματίζει ὁ Vernant τὸ πορτραῖτο τοῦ τυράννου πού σκοτώνει τὸν πατέρα του, ἐνέργεια τυπικὰ χαρακτηριστικὴ¹, πού σημαδεύει ἐπίσης τὸν Οἰδίποδα σὰν τύραννο. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα παραβλέψουμε τὸ γεγονὸς ὅτι, παρὰ ταῦτα, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσει τὴν εἰδικὴ περιγραφή τοῦ τύπου τοῦ τυράννου τοῦ πέμπτου αἰώνα στὸ πρόσωπο τοῦ Οἰδίποδα², καὶ ἂν ἀκόμα, λοιπόν, παραβλέψουμε τὸ γεγονὸς αὐτό, πάλι οἱ ἀναλογίες πού παραθέτει ὁ Vernant εἶναι ἐντελῶς ἀμφίβολες. Γιατί στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Οἰδίπους γίνεται κύριος τῆς Θήβας δὲν ὑπάρχει ἴχνος παρανομίας καὶ ἀκόμα ἡ περιγραφή τοῦ τυράννου σὰν πατροκτόνου χάνει τὰ κύρια γνωρίσματά της, τὴ στιγμή πού ὁ φονιάς δὲ γνωρίζει ὅτι τὸ θύμα εἶναι ὁ πατέρας του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὴ στιγμή τῆς πράξης δὲν ἦταν καθόλου τύραννος.

Γιὰ δευτέρη φορὰ μεταφέρθηκαν στὸν Οἰδίποδα, καθὼς πιστεύει ὁ Vernant, σχετικὰ μὲ τὸν καθαρισμὸ ἀπὸ τὸ λοιμὸ, γνωρίσματα τοῦ «φαρμακοῦ», πού στὴ γιορτὴ τῶν Θαρρηλίων, (πού γίνεται μιά φορὰ τὸ χρόνο στὴν Ἀθήνα στὶς ἔξη Μαΐου), τὸν φέρνουν γύρω ἀπὸ τὴν πόλη, γιὰ νὰ τὴν ἐξαγνίσουν ἀπὸ ὅλα τὰ μιάσματα, καὶ στὸ τέλος τὸν ἀποπέμπουν³. Σὲ συνάφεια μ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς γράφτηκε προπαντὸς ὁ πρόλογος τῆς τραγωδίας μὲ τὴν ἱκεσία, μὲ τὴν ἐξιστόρηση τοῦ ἱερέα σχετικὰ μὲ τὶς καταστρεπτικὲς συνέπειες τοῦ λοιμοῦ, καὶ μὲ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ Οἰδίποδα νὰ πάρει πάνω του τὶς εὐθύνες. Ἀλλὰ ἐδῶ δὲ μπορούμε νὰ συλλάβουμε τὶς ἰδιαιτέρους συνθήκες, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες γινόταν ἡ τελετὴ. Γιατί ὁ «φαρμακὸς» εἶναι ἕνα πρόσωπο, πού παίρνει πάνω του χωρὶς νὰ τὸ θέλει, συμβολικά, τὸ βᾶρος τῶν μiasμάτων ὄλων σὰν ἕνα εἶδος «ἀποδιοπομπαίου τράγου», κι' ἔτσι ἡ πόλη λυτρώνεται μὲ τὴν ἐξόντωσή του. Στὸν Οἰδίποδα Τύραννο ἡ κατάσταση παρουσιάζεται ἐντελῶς ἀντιστραμμένη. Δὲν πρόκειται γιὰ τὸ μίasma ὄλων, παρὰ γιὰ τὸ μίasma τοῦ Οἰδίποδα. Τὸ πεπρωμένο του δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ διαπιστωμένο, ἀλλὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πράξης τῆς ἀποκάλυψης.

Ἄν θελήσει κανεὶς νὰ συλλάβει τὴν ἰδιορρυθμία τοῦ σοφοκλείου Οἰ-

1. Πβ. Πλάτωνας, Πολιτ. VIII 569 b.

2. Πβ. V. Ehrenberg, Sophokles und Perikles, München 1961, ἰδιαιτέρα 82 κ. ἑ.

3. Γιὰ τὴν τελετουργία τοῦ «φαρμακοῦ» πβ. V. Gebhardt, RE V A 2, 1934 s. v. "Tragelia" 1290 κ. ἑ. καὶ RE XIX 2, s. v. "Pharmakos" 1842 κ. ἑ.

δίποδα Τυράννου, θὰ ἦταν σωστὸ νὰ μὴ βασίζεται σὲ ἀμφιβολίες, καθαρὰ ἐπιφανειακὲς ἀναλογίες, μὰ νὰ ἐξετάζει προσεκτικὰ τὸ σχῆμα τῶν καθολικῶν ἀντιθέσεων ποὺ παρουσιάζει ὁ Vernant, πάνω στὶς εἰδικές του προϋποθέσεις καὶ τὰ εἰδικὰ του χαρακτηριστικά.

Κατ' ἀρχὴν ὑπενθυμίζεται κατὰ γενικὸ τρόπο ἡ διαδικτὴ δομὴ τοῦ μύθου, ποὺ πάσχισε νὰ ἀποδείξει ὁ Lévi-Strauss, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἔργου τοῦ ὁποῖου ἐμφανίστηκε ἡ ἐργασία τοῦ Vernant. Ἄλλὰ κατὰ τὸν Vernant, δὲν πρόκειται γενικὰ γιὰ μιὰ ἀπόδειξη τῆς δομῆς τῆς μυθικῆς σκέψης, ἀλλὰ γιὰ τὴ διασαφήνιση τῆς τραγωδίας τοῦ Σοφοκλῆ. Ἐδῶ ὁ Vernant δὲ βλέπει τὸ ὄλο δράμα νὰ περιστρέφεται μονάχα γύρω ἀπὸ ἓνα αἰνίγμα, ἀλλὰ νὰ χτίζεται σὰν αἰνίγμα στὶς ὀλοφάνερα μοναδικές του ἀντιθέσεις. Τὸ αἰνιγματικὸ, στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐδῶ τῆς γενικῆς συμβολικῆς, ἐννοεῖται σὰν ἔκφραση τῆς αἰνιγματικῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἔτσι ποὺ ὁ μυθικὸς ἥρωας — μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὸν ἀντιλαμβάνεται ὁ Ἀριστοτέλης — νὰ γίνεται γενικὰ τὸ πρότυπο ἀνθρώπινων δυνατοτήτων καὶ προϋποθέσεων. Στὴν προκειμένη περίπτωση, ἄρα, γίνεται φανερό, πῶς τὸ πραγματικὸ ἀνάστημα τοῦ ἀνθρώπου δὲν συνίσταται οὔτε στὴν ἐξωτερικὴ εὐτυχία, οὔτε καὶ στὸ βασιλικὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ στὴν ἀνακάλυψη τῆς ταυτότητάς του ἀκολουθώντας τὸ δρόμο τῆς λεκτικῆς δράσεως, ἡ ὁποία ἐκφράζει κατάλληλα τὴν αἰνιγματικὴ του ὄντοτητα, ἀκολουθώντας δηλαδὴ τὸ δρόμο τῆς ἐρώτησης.

Στὴν προσπάθεια νὰ τοποθετήσῃ κανεὶς αὐτοὺς τοὺς συλλογισμοὺς μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὄλης ἀνάπτυξης τῆς ἐλληνικῆς σκέψης καὶ συγχρόνως νὰ τοὺς συσχετίσῃ πρὸς ἐκείνους τοῦ Ἀριστοτέλη, θὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι μιὰ πολικότητα, μιὰ ἀντίληψη ἐνοτήτων ἀπὸ ἀντιθέσεις προσιδιάζει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς στὴν ἐλληνικὴ σκέψη καὶ πετυχαίνει στοὺς διαλογισμοὺς της γιὰ τὴν ἀντιθετικότητα γενικὰ μὲ τὸν Ἡράκλειτο ἓναν ὑψηλὸ βαθμὸ ἀπόδοσης, στὸν ὁποῖον ἐπίσης τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, ἡ ἀναζήτησις ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τοῦ ἴδιου του τοῦ «ἐγὼ» περικλείεται ἀπ' αὐτὸν τὸν ὀρίζοντα.

Αὐτὸς ὁ τρόπος σκέψης μὲ ἀντιθέσεις καθορίζει στὴ συνέχεια, σὲ πάρα πολλοὺς τομεῖς, φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη τοῦ πέμπτου αἰῶνα καὶ — στὴ στροφὴ του πρὸς τὸν ἄνθρωπο — καθορίζει ἐπίσης τὴν ἐμφανιζόμενη σοφιστικὴ καὶ ρητορικὴ. Ἐδῶ ἡ σκέψη ποὺ δουλεύει μὲ τὴν κατηγορία τῆς ἀντίθεσης συνδέεται πολλαπλᾶ μὲ τὴν προβληματικὴ τοῦ «ὄντος» καὶ τοῦ «φαινομένου», μὲ τὸ συλλογισμὸ πῶς ἡ δομὴ τῆς πραγματικότητας εἶναι διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι παρουσιάζεται ἀρχικὰ στὴν ἀνθρώπινη αἴσθησις. Ἡ προβολὴ αὐτῶν τῶν τύπων σκέψης πάνω στὸ ἐπίπεδο τῆς τραγωδίας ὀδηγεῖ ἀκριβῶς σ' ἐκεῖνο τὸ αἴσθημα ἀγωνίας, τὸ ὁποῖο προκαλεῖ ἢ προσδοκία γιὰ κάτι καὶ ἡ ἱκανοποίησί της καὶ τὸ ὁποῖο συνέλαβε ὁ Ἀριστοτέ-

λης στη διαρθρωτική του υπόσταση. Και ακόμα οδηγεί (αυτή ή προβολή) στην αϊφνίδια μετάβαση από την άγνοια στη γνώση, από την υποκειμενική θεώρηση στη διαπίστωση μέσω της αναγνώρισης, όπου η είρωνική ρήξη στην παράδοξη μορφή των αντιθέσεων διαποτίζει ήδη την τραγωδία του Αίσχύλου και πιά πολύ ακόμα τη σοφοκλεία. Ἐκείνη την ανερχόμενη και όχι ακόμα πολύ παραγωγική τραγική ποίηση, όπως στον Οιδίποδα Τύραννο, ή αρχή της διαμόρφωσης των αντιθέσεων, σε συνδυασμό με το όντολογικό και φαινομενολογικό πρόβλημα και σε στενή συνάφεια με το ερώτημα του Οιδίποδα για το τί πράγματι είναι ο ίδιος — ερώτημα που διαποτίζει ολόκληρο το δράμα — οδηγεί ο δρόμος στον πλατωνικό διάλογο. Και ο πλατωνικός διάλογος, είναι από τη σκοπιά του, όπως και η τραγωδία Οιδίπους Τύραννος, ένα είδος ανάκρισης, μια άδυσώπητη και συνεπής δράση που οδηγεί στην αποκάλυψη, κατά την πορεία δηλαδή της οποίας χτίζεται βήμα προς βήμα, με μεγάλη τεχνική ακρίβεια και με την κυριαρχούσα στο θέμα μορφή γλώσσας ή αποδεικτική διαδικασία, όπου στο τέλος ή απώλεια της εξωτερικής αϊγλης αναπληρώνεται με την ανακάλυψη του ως τότε άγνωστου. Με τη διαφορά μόνο πως ο ίδιος ο Σωκράτης, που θέτει τις ερωτήσεις, σαν τέλεια και απόλυτα μη τραγική μορφή, δεν παρουσιάζεται πια όπως ο Οιδίπους. Ἐκείνη τόσο στην τραγωδία του Οιδίποδα του Σοφοκλή, όσο και στον πλατωνικό διάλογο είναι κοινά γνωρίσματα ή τάση για είρωνεία στη διαλογική κίνηση των σκέψεων, ή πρόκληση όξυτάτων αντιθέσεων, ή αναζήτηση για την ανακάλυψη της προσωπικής ταυτότητας, που παίρνει την έννοια της εποχής του δελφικού θεού, και τα γεμάτα από αινίγματα ερωτηματικά που και στις δυο περιπτώσεις παίρνουν την απάντησή τους.

Ἐκείνη τόσο είναι το στοιχείο που είναι ξένο στη φιλοσοφία του Ἀριστοτέλη και στη θεωρία του για την τραγωδία. Βέβαια και στην ἀριστοτελική φιλοσοφία ή ιδέα των αντιθέσεων παίζει ένα σημαντικό ρόλο.